

տես ինչ փաթեռան իրար վզով, պագըստեցին, խնդացան: Մուկ ջոկնուաւ մտաւ ի ծակ, ընդոնք քշեցին եկան: Եկան ծովու պռունկ էլան դուն, ըստապուն էն մէկէլ աղբէր կանաւ ըսեց:

— Թագաւորի տղայ, ես լէ էն ձուկ աղբէրն իմ, օր զընծի պրծուցիր, զը կանի ես քու պապու աչքերուն լէ գեղ բերիմ նոր զիմ իղին տուր:

Ձուկ զինք թալեց ի ծով, առաւ զգեղն էլաւ դուն, տուեց տղին:

— Դը գնա՛ ըսեց, Աստուած քու բան յաջողէ:

Տղէն քեց եկաւ, ձէն հասաւ ուր պապուն թէ—քու տղէն կարգուիր է, հըտ ուրին քու աչքերու գեղ լէ բերն է:

Եկան ձիով ձիաւորով, գհօլով, զուռնով վերցին զտղէն առօք փառօք տարան թագաւորի սարի դուռ իջուցին: Դեղ հասուցին, թագաւորի աչքեր հըտ գահուն բացուաւ, նոր էլաւ թաժա զուր տղի հարսնիան էրեց, քառսուն օր վըրեար քէֆ ու խաղ ու խնդում էրեցին: Ըստապուն թագաւոր բերեց զուր թախտն ու թաժ թախիմ էրեց տղին, տղէն խնտացաւ, էլաւ նստաւ վըր թախտին:

Մնաց ժամանակ մը, տղի վրէն սափար (կոխ) բացուաւ, տղէն էր ժողուեց զուր օրտուն, գնաց զուր գուշման ալթ էրեց, գարձաւ էկաւ, նոր նըստաւ ու վեւեց զուր թագաւորուան:

Յիսուս միան Տէրն իմ խանէ, օր հասնի յըմէն նեղածնըուն, յետի սօղին լէ ղիտա ըտղին:

ՄԱՆԿԱՎԱՐԺԱԿԱՆ—ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ.

ԱԶԱՏ ՊԱՐԱՊՄՈՒՆՔՆԵՐ

ԵՒ

ԱՐԿԵՍՏՆԵՐ

(Մանկէլիէի համալսարանի տարեկան բացման հաւ.)

ՊՐՈՖ. ՇԱՐԼ. ԺԻԳԻ.

Տարին մի անգամ այս դահլիճի մէջ հրաւիրում ենք Մանկէլիէի մեծ հասարակութիւնը, որ միասին ուրախանանք մեր համալսարանի յառաջադիմութիւններով, ուսանողների թուի աճմամբ, և հաստատուն հա-

ւատ ունենանք այն օգտի մասին, որ մենք յոյս ունինք տալ զիտութեան և երկրին:

Ոչ մի ժամանակ այսպիսի ձգտում չի նշմարուել դէպի ազատ պարապմունքներն, ինչպէս այսօր: Իրողութիւնն անհերքելի է: Բայց աւելի ևս ակնյայտնի կացուցանելու համար, թոյլ տուեցէք, որ պարզ թուանշաններ ներկայացնեմ: Մինչդեռ քառասուն տարուայ ընթացքում ֆրանսիայի երկրագործ և արդիւնաբերող դասակարգը կորցրեց իւր թուի տասերորդ մասը, ազատ պարապմունքներին նուիրուող բազմութիւնը աճեց աւելի քան մի երրորդով:

	1836	1886	1891	
Երկրագործութեան պարապմունք . . .	52,9%	47,8%	47,5%	) Նուազած
Արդիւնաբերութեան . . .	29,1%	25,2%	25,9%	
Ազատ պարապմունքներ և յեկամտիք . . .	9,1%	41,1%	42,7%	) անւաջած
ապրողներ . . .				
				39,55%

Իսկ որովհետեւ այդ ասպարէզների մէջ մտնելու համար մեծ դուռը համալսարանն է, ապա ուրեմն այդ երեւոյթը նախ և առաջ մեր վաստակն է:

Բարիւ իբրեւ անդամ այս համալսարանի և իբրեւ Մանկէլիէի քաղաքացի, ես առաջինը եմ ուրախանում և պարծենում այդ հանգամանքով: Բայց որովհետեւ ձեր առաջ խօսողը պատիւ ունի քաղաքական տնտեսութեան ուսուցչապետ լինելու, թոյլ տուեցէք նորան, որ այս շնորհաւորական բերկրութեանց փողը ինչ անհամապատասխան ձայներ ևս խառնէ, գրեթէ վտանգի աղաղակ հանէ: Երեւեցէք, եթէ համարձակուում եմ այն խիստ չարագուշակի դերը յանձն առնել, որին հռովմում հարկադրում էին յաղթականների կողմէի մէջ բարձրանալ, որպէս զի իրանց տօնաւըմբութիւնը շփոթէ զուժարեւ ճշմարտութիւններով:

Ա.

Ի՞նչ է նշանակում ազատ պարապմունք մեծահնչուն անունը, իւր ստուգաբանական և պատմական ծագմամբ դա անշուշտ պիտի նշանակէր այն մարդկերանց գրութիւնը, որոնք ապրում էին ազատականի պայմաններում:

և ոչ թէ իւրեանց ձեռքի աշխատութեամբ՝ ստրուկների կամ ծորտերի պէս:

Մարզիկ սկսել են հնարներ փնտռել ձեռքի աշխատութիւնից ազատուելու համար ոչ այսօր և ոչ երէկ: Այդ վախճանով նոքա գործ են դրել ամենայն միջոց ի սկզբան՝ ուժի իրաւունքը ամենակոպիտ ձեռքի երբ որ վայրենին ստիպում էր թոյլ սեռին իւր կնոջը հերկել երկիրը և կրել ծանրութիւնները իսկ ինքը որս էր անում քնում էր կամ՝ եթէ կարմամորթութեւ պէս քաղաքակրթութեւ էր՝ ծխամորչ էր ծխում:—Հեթանոսութեան ժամանակներում՝ զէնքի իրաւունքը իշխող ազգի իրաւունքը յաղթութեամբն զերի դարձնելով և կեանք շնորհելով՝ աշխարհակալի օգտին աշխատելու պայմանով:—աւատական կարգերի ժամանակ՝ ծագման իրաւունքը որ անգործութիւնը աւագորեարի արտօնութիւն է համարում և արգելում է նորան գործ անել իւր ձեռքերը՝ այդ պարտականութիւնը թողնելով այն մարդկանց որոնք «ծագում չունին» ինչպէս ասում էին այն ժամանակի գոռոզ խօսքով:

Այսօր այդ բոլոր արտօնութիւնները ոչնչացել են: Բայց դոցա փոխարէն հնարուել է մի ուրիշ եղանակ հող մշակելուց կամ երկաթ ձեծելուց ազատուելու համար՝ այն է ստանալ ինչպէս որ բնորոշ կերպով ասում է՝ «տեղ» իսկ եթէ հնարաւոր է «լաւագոյն տեղ»:

Ես չեմ պնդում թէ առաւելապէս արհեստից փախչելու ցանկութեամբ՝ մարդիկ այսօր ձգնում են իրանց համար կամ որդոց համար ազատ պարապմունք ունենալ: Բայց տարակոյս չը կայ որ դա է գլխաւոր պատճառներից մէկը:

Տեսէք, թէ մեր օրերում ինչպիսի ջանքերով կամ առաւել լաւ է տեսլ գլխապատառ հետամուտ են և մէկ մէկու առաջ կտրելով վազում են տեղեր ստանալու համար և կեցրակացնէք, թէ ձեռքի աշխատութիւնից փախչելու ցանկութիւնը դեռ ևս կենդանի է մեր արեան մէջ: Ինչպէս և էր նախնական մարդկանց մէջ: Երևանի մարդկանց աշխատում է իւր որդուն դարձնել տիրացու, զրազիր խանութի աշակերտ, այս առաջին քայլն է

ձեռքի աշխատութիւնից ազատուելու համար: Հետեւել սերունդներում թողնելը հարցաքննութեան կրգան և մեզանից կը խնդրեն այս մրցանակազրկող որոնք այնպէս յարգի են, աւաղ, ոչ թէ ի սէր զիտութեան, այլ ի սէր նիւթական առաւելութեանց, որոնց ծանապարհը սոքա բանում են:

Եթէ հնար լինէր տեղեր ստանալ առանց մրցանակազրկի անտարակոյս նոցա համար աւելի ևս ցանկացողներ կը յայտնուէին: Սորանով է բացատրւում մանրում ծախողների գործակատարների, ամեն կարգի միջնորդների և սոցալէտների դասի արտակարգ աճումը որ ազատ պարապմունքների դասից շատ աւելի ստուար է: նոցա թիւը որ երեսուն տարի առաջ 1500000 էր, այժմ հասել է 4 միլիոնի: Բայց մեզ այժմ այդ դասը չի զբաղեցնում:

Ես չեմ կամենում երկարել վիճակազրուութեանց մասին: Բայց և այնպէս նոցանից մէկը հետաքրքրական է. Փարիզի Սենատի պրեֆեկտուրը տպագրում է պաշտօնների և թեկնածուների թուի տախտակը: Բացուելիք պաշտօնների թիւն է 299, իսկ թեկնածուների թիւը՝ 21088, ուրեմն իւրաքանչիւր պաշտօնին 70 ցանկացող: Տախտակից երևում է և այն, որ ոչ ամենայն պաշտօն միակերպ հետամուտութեան առարկայ է դառնում: Թեկնածուների զլխաւոր իղձն է տեսնող դառնալ որ ասել է՝ եթէ մենք չենք սիրում ինքներս աշխատել, դորա փոխարէն շատ սիրում ենք նայել և ստիպել ուրիշներին աշխատելու:

Որպէս զի այսպիսի խոնաման դէմ արգելք դրուի, դժուարացել են դէպի պաշտօններ տանող ծանապարհները, որոնց առաջ շարել են հարցաքննութիւններ՝ հասարակ և մրցութեան, վկայագիրների, մեծածաւալ ծրագիրների: Ինչպէս որ եղիպտական բագիրները պահպանուում էին անշարժ և փառահեղ սֆինքսների երկար շարքերով, այսպէս էլ այսօր զիտութեան տաճարները պահպանուում են նորագոյն սֆինքսներով: Մենք ենք այդ սֆինքսները որ սրբութեան առաջ շարուած լինելով՝ անարժաններին մուտք չենք տալիս:

Մենք էլ դժուարալոյժ հանելուկներ ենք առաջարկում և մնում ենք պատասխանին: Բայց մենք աւելի հեղ ենք, քան մեր հնազոյն պաշտօնակիցները: Եթէ ձիշդ սպասած պատասխանը չը ստանանք, մենք ոչ ոքին չենք պատժում ուղտելով: Մենք ուսանողներին տալիս ենք «երկարաձգութեան ժամանակ»: այսինքն հրաւիրում ենք կրկնել: Եւ այսպիսի երկարաձգութիւնը գրեթէ երբեք անհետեանք չի լինում: ապացոյց—այն առասպելական ուսանողը, որ միայն մի հարց գիտէր և այնքան անգամ ներկայացաւ, մինչև որ հէնց նոյն հարցը առաջարկեցին իրան:

Ուրեմն այս արգելքները թոյլ են. դժբա սակաւներին են յուսահատեցնում: մնացածները դոցա վրայից անցնում են աւելի եռանդով: Ծորերս լրագիրները զարմացմամբ և հիացմամբ մի արժանաւոր ընտանիք յիշատակեցին: որ բաղկացած լինելով հօրից, մօրից, ուստրներից և դուստրներից՝ մենակ ձեռք է բերել ոչ պակաս քան 23 մլցանակազիր: Այս զարմանալի է: որովհետեւ ուսումը աւելի և աւելի ծաւալուում է: Միւս կողմից պետութեան ձեռնարկութեանց խիստ ընդարձակուիլը, հասարակական խոշոր հաստատութեանց և մեծամեծ ընկերութեանց զարգացումը մի խօսքով՝ փոխադիր և ուղղորդ ձախարակների այս ահագին մեքենայական սարուածքը, որ կարծես թէ նորագոյն քաղաքակրթութեան նկարագիրն է կազմում աւելի և աւելի լայն ասպարէզներ է բանում ազատ պարապմունքների համար: Բայց դժբա ամէնքը բոլոր պահանջներին զոհացում չեն տալիս: այլ շատերի համար լոկ մի հնարաւորութիւն են դառնում կամ մարդկանց մեծ մասի մեջ յոյս են սնուցանում: Թէ կարող են ազատ մնալ իրանց ձեռքի աշխատութիւնից:

Այս հանգամանքի դիմաց մենք իրաւունք ունինք անհանգիստ լինելու: Միթէ անպատժ կը մնան մարդկանց այլքան ջանքերը: որով նոքա ձգտում են փախուստ տալ այն մեծ օրէնքից, որ ոչ միայն գրուած է ճննդոց գրքի առաջին գլուխներում, այլ և բնական ու տնտեսական օրէնքները նոյնն են քարոզում մինչ այսօր՝ այնպէս բացորոշ կերպով:

ինչպէս և առաջին օրը. «Քրտամբ երեսաց քոց կերիցես զհաց քո»: Զեռքի աշխատութիւնը պէտք է գոյութիւն ունենայ. առանց նորան անհնարին կըլինի շքեղութեան որ և է առարկայ արտադրել: Եւ եթէ մենք հնարներ ենք գտնում նորանից ազատուելու, ապա ուրեմն ուրիշները պէտք է աշխատեն մեր տեղը: Այս երկայրի դրութիւնից դուրս ելնելու հնար չը կայ:

Բարեբախտաբար այսպէս չի կարող շարունակուիլ և կարծես թէ ժամանակի մի քանի նշաններով կարելի է գուշակել մօտալուս փոփոխութիւնը:

Ես ուզում եմ հէնց այդ երեւոյթները մատնացոյց անել:

Բ.

Ո՞ր պատճառներն էին ստիպում մարդկանց յընթացս բոլոր ժամանակների ազատ պարապմունքները դերադասել արհեստներից:

Առաջին պատճառն այն է, որ ձեռքի աշխատութիւնը աւելի դժուար և կոպիտ էր, քան մօտեւոր աշխատութիւնը: Եղել է և կայ մի անարգական բառ, որով անուանել են ձեռքով աշխատողին՝ այդ է «հէակ» բառը: Սակայն մեքենական գիւտերի շնորհիւ այդ կոպիտ անունը հետզհետէ կորցնում է իւր որոշ նշանակութիւնը: Գիտեմ ինձ կը պատասխանեն, թէ երբ ամենայն բան սկսի մեքենաների միջնորդութեամբ կատարուիլ այնուհետեւ ձեռքով աշխատողները կը գործածուին լոկ որպէս հնոց վառողներ կամ հրնոցապաններ, և թէ այդ փոփոխութիւնը մեծ վստակ չի լինի և աշխատանքն աւելի հաճելի չի դարձնի: Բիրտ կոշտացած ձեռքերն անշուշտ աւելի հաճելի են, քան սկսացած ձեռքերը: Բայց արդէն ուշ է այսպէս խօսել: Զիկադոյի աշխարհանգիսին յիսուն և երկու հնոցներով բանեցնում էին հազար շոգեշարժներ: Բայց եթէ ուզենայիք հնոցների այս հսկայական մարտկոցը կառավարողներին փնտռել, դուք կը տեսնէիք մի միայն սպիտակ հագնուած երեք ջնաւորներ, որոնք զրօնում էին հնոցների բերանների առաջ: Հնոցները ջեռուցա-

նուում էին նաւթով, ուստի և յիշեալ ջննորդմէնները հարկ չունէին ձեռքով շօշափել քարածախի ոչ մի կտոր, այլ միայն շրջեցնում էին մի քանի պտուտակներ, նայելով սահմանուած քանակների տախտակին և այն նշանների համեմատ վարուելով, որ նոցա սովորեցրել էին մեքենագէտները: Ապա ուրեմն, մի այսպիսի պարզ հանգամանք՝ որ այսուհետեւ կարելի է հնոցապանի արհեստը կատարել սպիտակ զգեստ հագած, հաւատացնում եմ ձեզ, մի փոքր յեղափոխութիւն է ձեռքի աշխատութեան պայմանների մէջ:

Սակայն մինչդեռ ձեռքի աշխատութիւնն աւելի դիւրանում է, մտաւոր աշխատութիւնն ընդհակառակն աւելի նուազ հրապուրիչ է երեւում: Դինչու Գուցէ այն պատճառով, որ ազատ պարապմանց շրջանակը քանի աւելի է ընդարձակուում, այնքան մտաւոր գործունէութիւնը սկսում է կորցնել իւր նշանակութիւնը, որ նորան առաջ բարձրացրելով էր: Մինչև անգամ ամենաազնուական համարուած ազատ պարապմունքների մէջ՝ որքան ստրկութիւն, որքան անօգուտ աշխատութիւն կայ, որ աւելի բռնի աշխատութեան դրոշմ ունի, քան որ և է արհեստ: Ժամանակի այն կորուստը, որ բարձրագոյն պաշտօնեան պարտաւոր է գործ դնել թղթեր ստորագրելու վերայ, պտղաբերութիւն ընտրողներին նամակներ գրելու վերայ, մատենագիրը՝ սրբագրութիւնների վերայ, ուսուցչականը՝ անօգուտ հարցաքննութիւնների վերայ—հարկաւ աւելի զարհուրելի և ծանր է, քան այն, որ գործ է դրուում կիր շաղախելու կամ աթոռի ոտները խարտելու համար:

Բայց գուցէ մտաւոր աշխատութիւնը այն պատճառով ևս յոգնեցուցիչ է դառնում, որ աւելի և աւելի հեռանում է ձեռքի աշխատութիւնից. սորա ապացոյց կարող է լինել մրցախաղի այն բուռն սէրը, որ մեր ժամանակներում մինչև այսահարութեան է հասել, և որով մեր հաշմոտ բնութիւնը կարծես թէ ուզում է նորոգել իւր կորուստը: Ապացուցած է, որ գլխի աշխատութիւնն այնքան մղկնային խոնջութիւն և դժբերի սպառում է պատճառում, որ շատ քիչ պակաս է ձեռքի

աշխատութեան սպառումից: Մի խալացի, պրոֆեսոր Մոսսօ, գործիք հնարեց, որ կոչեց էրզօզրաֆի, և որը չափում է և գրով նշանակում մկնակային կծկմանց ոյժը: Ապշեցուցիչ հեռեանքներից մէկն է հարցաքննութեանց հեռեանքը, բայց ոչ թէ ուսանողների համար, ինչպէս որ անշուշտ դուք կը կարծէք, այլ մեզ՝ հարցաքննողներին համար: «Հարցաքննողը—բերում եմ բառացի նորա վկայութիւնը—որ մինչ հարցաքննութիւն սկսուելը նշանակում էր էրզօզրաֆի վերայ 53 կծկումն, յետոյ կարողանում էր առաջացնել ընդ ամէնը միայն 19 կծկումն: Մինչդեռ նա լոկ 11 ուսանողների էր հարցրել: Ուստի խնդրում եմ որ այսուհետեւ դէպի մեզ փոքր ինչ զիջող լինիք:

Ուրեմն ձեռքի աշխատութեան նկատմամբ ազատ պարապմունքների ունեցած մի առաւելութիւնը բաւական խախտուել է և մօտ է ոչընչանալու: Բայց նոքա պահպանել են մինչև այսօր մի ուրիշ առաւելութիւն, որով միշտ գրաւիչ են եղել. նոքա աւելի լաւ են վարձատրուել: Զանի որ սոսկ կարգաւ ու գրելը մի տեսակ մենաշնորհութիւն էր համարուում, արդարեւ տալիս էր այն ամեն առաւելութիւնները, ինչ որ տալիս է ամենայն մենաշնորհութիւն՝ իսկ ամենից առաջ լաւ վարձ: Այդպիսի երջանիկ ժամանակներում տեսում ունենալը՝ նշանակում էր մայրաքումար ունենալ: Այժմ երբ որ ուսումը բաշխուում է ամենին, և ոչ միայն ձրի, այլ և պարտաւորիչ կերպով, և երբ որ թոշակների, ձրի դասերի, հրապարակական դասախօսութիւնների միջնորդութեամբ, թէ միջին և թէ բարձրագոյն ուսումը առատաձեռնութեամբ առաջարկուում է ամեն ցանկացողին՝ նա տնտեսական կողմից այլ ևս մեծ զին չունի: Եայտնի է, թէ այժմ որքան մարդիկ ձեռք բերած ունին հասարակ վկայական, բարձր մրցանակագիր, բակկալաւրի, լիցենցիատի, թերեւ և դոկտորի մրցանակագիր, բայց և այնպէս դոքա ամէնքը դժուարանում են ամսական 100 ֆրանկ բերող տեղեր ստանալ: Կարելի է յունարէն զիտենալ աւելի լաւ քան վաղիօնքը, բայց մեր նիւթապաշտ դարում չարժանանալ ոչ մի գործնական վաստակի, և ոչ մինչև անգամ

Ֆիլամենտի անարատ սիրոյն: Մի գերմանուհի հաստատում է, թէ Բերլինում պատահել են դոկտորներ, լեզուաբաններ և փաստաբաններ որոնք խնդրել են դանապանի պաշտօն: Այս գուցէ չափազանցութիւն երևայ: Բայց ինձ յայտնի է Բրիւսսելի Hôtel—de—Ville-ի բա-
րապանի տեղը որի համար նոյն դէպքն է պա-
տահել, քաղաքը պէտք է ընտրէր արժանա-
ւորին և այդ նշանաւոր տեղի համար թեկ-
նածու հանդիսացան 33 իրաւաբան, 17 բը-
ժըշկապետ, 21 ինժիներ, 3 քիմիկոս և 1
աստղաբաշխ: Բայց այս էլ աւելացնենք, որ այդ
տեղը տարեկան 25000 ֆրանկ ձեռածիր (նա—
չայ) է բերում:

Ղերջապէս մի բառ ամենայն ինչ կը բա-
ցատրէ. անկերանոցների վիճակագրութեան մէջ
ազատ պարապմունքը մեծ տոկոս է ներկայա-
ցնում:

Իսկ երբ ազատ աշխատութիւնը այս-
պէս նուաստացել է տնտեսական օրէնքների
բնական ընթացքի ուժով՝ զարմանալով տես-
նում ենք, որ նոյն առաջարկի և պահանջի
օրէնքի համաձայն՝ ընդհակառակն ձեռքի աշ-
խատութեան կամ արհեստի գինը աւելի
բարձրացել է: Եթէ բացառութիւնները անու-
շաղիւր թողնենք, վարձի աճումն անհրաժեշտ
իրողութիւն է, որ չեն ծածկում նաև ըն-
կերափարակները, նոյն իսկ բանուորները:
Մեր ժամանակ լաւ բանուորը վաստակում
է անշուշտ աւելի քան աստիճանաւորը, ու-
սուցիչը, գիւղական քահանան, գուցէ և եւ-
թասպան: Այս տարբերութիւնը նշմարուում
է մանաւանդ նոր աշխարհներում որոնք ա-
պագայի ներկայացուցիչներ են, զոր օր. Միա-
ցեալ նահանգներում կամ Աւստրալիայում:

Ուրեմն այս երկրորդ պատճառն էլ
մօտ է վերանալու, որ ստիպում էր ազատ
պարապմունքները գերադասել ձեռքի աշխա-
տութիւնից, Բայց մնում է վերջին և ամենից
յամառ պատճառը, թէպէտ այդ աշխատում
են ծածկել,—այսինքն այն, թէ ձեռքի աշ-
խատութիւնը ամենայն ժամանակներում ա-
ւելի պակաս է յարգուել, քան ազատ գիղա-
րուեստները: Ո՛հ, ես ձանձրանում եմ երբ որ
ամեն պաշտօնական հանդէսներում և քա-

ղաքական ծառերում կրկին և կրկին անգամ
խօսքեր եմ լսում, իբր թէ մեր ժողովրդա-
պետական ընկերութիւնների մէջ ձեռքի աշխա-
տութիւնը յարգի է, փառաւորուած է, թէ նա
վերստին գտել է իւր բարձր գնահատութիւնը:
Այո՛, մենք, քրիստոնեաներս, յօժարութեամբ
յիշատակում ենք, թէ սուրբ Պետրոսը ձկնորս
է եղել, իսկ սուրբ Պաւլոսը վրաններ էր շի-
նում: մենք «ազատ որմնագիր» ենք, մեր բար-
քի նշանակ ենք վերցնում Ռ և եռանկիւնի,
մենք դարավերջի խորհրդաւորականներս (սիմ-
փոլիստ) շնչասպառ ենք լինում հիացումից դէպի
Տոլստոյն, որ կօշիկ է կարում և խոտ է հըն-
ձում: սակայն ինչպէս Համբէտն ասում է—սո-
քա բառեր են, բառեր: Այս մինչև անգամ
կեղծաւորութիւն է: Մեզանից պակաս քաղա-
քակրթութեամբ ազգերը աւելի անկեղծ են: Բարձր
դասի աննամիտները, որպէս զի յայտնապէս
ցոյց տան, թէ իրանց ձեռքերը երբէք չեն
դիպել որևէ գործիքի, երկար եղունգներ են
պահում: նոքա թողնում են, որ իրանց ե-
ղունգներն այնքան աճեն, մինչև որ ոլորուին:
ինչպէս որ ոլորուում են պատատուկի ցողուն-
ները, ապա նոքա մատը ծածկում են սատա-
փի կամ փղոսկրեայ երկար մառնոցով...
Մենք նոցա վերայ ծիծաղում ենք, իսկ մտա-
ծում ենք ճիշդ այնպէս, ինչպէս և նոքա: Մե-
զանում ազատ պարապմունք ունեցողներից
ոչ ոք չի գտնուի, որ համաձայնէր իւր որդուն
բանուոր դարձնել կամ իւր գուետը ամուս-
նացնել որմնագրի հետ: Այս բաւական չէ,
նոյն զգացմունքն է տիրում նաև այնպիսիների
մէջ, որոնք ապրում են իրանց ձեռքի աշխա-
տանքով՝ որովհետև մենք տեսանք նոցա ձրգ-
տումը, որ աշխատում են բարձրացնել, եթէ
ոչ իրանց, գէթ որդւոց վիճակը գտնելով նոցա
համար տեղեր:

Բայց ճիշտեղից է այս նախապաշարումը
ձեռքի աշխատութեան դէմ: Ծա երկու պատ-
ճառ եմ տեսնում: տնտեսական և բարոյական:
Դժօսենք նախ տնտեսական պատճառի մա-
սին:

Մեքենաները, ձեռքի աշխատութեան
մեծապէս օժանդակելով, այսինքն ծան-
րութիւնից ազատելով և թեթեւացնելով՝

յիբաւի կարծես թէ մեծ փնաս տուին բանուորին, աւելի ևս զրկեցին պատուից, խելով նորանից նախաձեռնութեան և ինքնագործութեան ձգտումը, դատապարտելով նորան միակերպ մեքենական աշխուժեան, ծթէ պատահամբ ձեռքի աշխատութիւնը միացած է գեղարուեստի հետ, նա ի հարկէ չի արհամարհուում ընդ հակառակն, զոր օրանդրիագործի կամ նկարչի աշխատութիւնը՝ միթէ ձեռագործ չէ՞ սա որ մարդկային փառաց գագաթնակէտին է հասուցանում, Եւ եթէ միջին դարերի հասարակ արհեստաւորը ընկերութեան մէջ աւելի բարձր տեղ էր բռնում քան այսօրուայ բանուորը, եթէ նա պարծենում էր իւր ունեցած գիրքով, ինչպէս և բարձր դասակարգը իւր գիրքով, սորա պատճառն է, ինչպէս ասում է պատմագիր Ծանսէնը՝ այն, որ «գեղարուեստը ազատաբար աճում էր արհեստից, ինչպէս որ ծաղիկը աճում է ոստից»։ Պատճառն այն է, որ այն ժամանակ ձեռքի աշխատութիւնը կարողանում էր ամենահամեստ առարկաների վերայ անգամ զրոյմել անձնաւորութեան հանձարի կնիքը, որի համար այսօր ևս դժբա այնպէս անգին են— մինչև անգամ եթէ ժանգոտած կամ որդերից մաշուած լինին— որի համար և դժբա կարծես թէ իրր կենդանի են ներկայանում այն բոլոր մարդկանց աչքում, որոնք գեղեցիկ իրերի մասին հասկացողութիւն ունին։ Բայց ո՞վ կարող է վստահութեամբ պնդել, թէ արտադրութեան այդպիսի ձևը անգարձ գնացել անյայտացել է։ Եթէ բնութեան այնպիսի ահեղ զօրութիւնը, ինչպէս որ շողին է, կարողացաւ աշխատութեանը տալ անյուր հսկայական իշխանութիւն, թէպէտեւ մարդու անհատականութեան գնով և կարծես թէ բռնանալով, որ իւր ատամնաւոր անիւների և ճնշոցի տակ ամեն ինչ ծուխ ու մուխ դառնայ՝ ինչո՞ւ ուրեմն բնութեան ուրիշ աւելի նրբատեսակ զօրութիւն, ինչպէս զոր օր. ելեքտրականութիւնն է, որ երկաթէ, թելերով է վազում և ասես թէ մասնակցում է կեանքի խորհրդին— ինչո՞ւ չը կարողանայ նա մարդկային աշխատութեան վերադարձնել իւր նախկին անկախութիւնն ու ինքնուրոյնութիւնը, Թող բարեփոխութիւնը արդիւնաբերութեան մէջ ձեռքի աշխա-

տութիւնից քաղէ ոչ թէ լոկ միայն մի միջոց օրական պարէն հայթայթելու համար, այլ գեղարուեստական գործ յառաջ բերէ— և նորա պատիւն անշուշտ կրկին կը վերահաստատուի։ Այս է ահա ուրեմն այն տնտեսական փոփոխութիւնը, որ չէ արգելուած գուշակել։

Բայց այս չէ բոլորը. յիշեալ նախապաշարումը ունի նաև բարոյական պատճառ։

Այսօր ձեռքի աշխատութիւնը յարգի չէ այն պատճառով, որ նորանով պարագոյնելի անախառնութեանը նա չի տալիս սնունդ և զոհացումն. մեր հասարակութեան մէջ բանուորը միշտ ներկայանում է իբրև անոն չունեցող, նա—ամբոյս է։ Դսկ ընդհակառակն ազատ պարագմունքներն աւելի զարդարուն բնաւորութիւն ունին. ով որ այդ պարագմունքով է ապրում, նա զգում է, որ մի որոշ դեր է կատարում և իւր անձով յայտնի մեծութիւն է ներկայացնում, կամ ինչպէս ասում են՝ նա հասարակութեան մէջ «գիրք ունի»։

Հարկաւ, լաւ բան է ցանկալ, որ մի դեր կատարենք. բայց երբ որ կը սովորենք մարդկանց և իրերի վերայ աւելի աննախապաշար աչքով նայել, մենք կիմանանք, որ ամենաբարձր և ամենափսեմ անձնաւորութիւնները շատ անգամ պատահում են ստորին, մոռացուած և թողնուած արահետ շաւիղների վերայ՝ որոնց կողքից աշխարհն անցնում է, իսկ նոցա ոչ ոք չի նշմարում։ Հաւատացէք, որ երկրի երեսին ամենաբեղմնաւոր և ամենափառաւոր վարքը նա ունի, որ անուն չունի՝ կամ չի վաստակում։

Գ.

Այսպէս ուրեմն թէ տնտեսական և թէ բարոյական յառաջադիմութիւնը նպաստում են, որ ձեռքի աշխատութեան վերադարձնեն աւելի բարձր վարկ և յարգ, Դսկ որովհետեւ մենք տեսնում ենք, որ ձեռքի աշխատութիւնը օրէցօր աւելի բարձր է վարձատրուում դառնում է աւելի մաքուր, աւելի մտաւորական, աւելի գեղարուեստական, որ նա բաց է անում պարլամենտների դուռը—

la Nouvelle - Galles du Sud տէրութիւնը ունի

տասներկու բանուոր սենատորներու—իսկ միւս կողմից ազատ պարագմունքը մերձենում է նուսաստացման, նախ այն պատճառով որ խիստ ծաւալուում է և առաջարկն աւելի է քան պահանջը՝ ի՞նչ պէտք է եզրակացնենք այս հանգամանքներից, եթէ ոչ այն, թէ ընկերական արտադրութեան երկու գործիչների մէջ հաւասարակշռութիւնն սկսում է խախտուիլ:

Բայց ես այստեղ չեմ ուզում շօշափել ընկերավարական խնդիրը: Ծո կամենում եմ վերջացնել միայն մի փոքր խորհուրդ տալով և յոյս յայտնելով:

Խորհուրդը ձեզ է վերաբերում, ուսանող պարոնայք: Որովհետեւ դուք ձեզ նուիրում էք ազատ պարագմունքներին, որոնց մասին խօսեցինք, դուք պէտք է ձեզ աւելք, թէ բախտի բերմամբ դուք ազատուել էք, փախել էք ձեռքի աշխատութիւնից, և ուրեմն պէտք է փրկանք վճարէք...

Գուցէ այսօր մեր սովորական զբաղմանց սկզբին, դուք փոքր ինչ ափսոսում էք, որ արձակուրդը վերջացել է. գուցէ դուք ո՛չ առանց փոքր ինչ երկիւղի տեսաք, որ ձեր առաջ բացուեցան այս համալսարանի դաժան դռները: Ահա երեք ամիս անցել է, ինչ որ դուք նոցա չէք տեսել, և ինչո՞ւ չը խոստովանէք. «Ո՛հ ինչ ուրախութիւն էր, երբ որ նոքա փակուեցան մեր յետեւից և երբ որ մեր պահարաններում ձգեցինք մեր անգործածելի զրքերը...» Բայց արդեօք մտածեցի՞ք որ ձեր ընկերները—ձեռքով աշխատողները—իւրեանց կենաց մէջ ո՛չ մի արձակուրդ չը գիտեն, կամ աւելի լաւ է ասել, թէ շատ լաւ ծանաչում են և շատ վախենում արձակուրդներից՝ որպէս կոչուում է, կարծես թէ դառն հեգնութեամբ, իրանց անգործութիւնը և պարագութիւնը: Ո՛հ, երբ նոցա վիճակուում է տեսնել, թէ ինչպէս երեք երկար ամիս տեղողութեամբ գործարանի կամ հանքի դռները փակուում են, այն ի՞նչ աղէտ է: Դա տօնախմբութեան օր չէ ընտանիքի համար, վշտով ու բարկութեամբ լի սրտով ստիպուում են նոքա իրանց աշխատութեան գործիքները դարակի մէջ յետ դնել թողոտուելու, որ այժմ այլ ևս չեն գործածուի... Բայց և ճիշդիս ուրախութեամբ դարակից կը

հանեն նորից ամուր ձեռքով, եթէ անգործութիւնը վերջանայ: Մտածեցէ՛ք, որ այն փոքր աշխատութիւնը, ինչ որ ձեզանից պահանջուում է, լոկ մի փրկանագին է, իսկական զին է ձեր վայելած արտօնութեան փոխարէն, և ուրեմն առանց երկար առուտուր անելու՝ խղճով վճարեցէ՛ք:

Իսկ յոյսը մեզ է մնում: Դուցէ նա մի ցնորք է, բայց փոյթ չէ, հարկ է յառաջագոյն մխիթարուիլ: Այո՛, պէտք է հաւատարմութէ կը գայ ժամանակ—երբ և ինչպէս չը գիտեմ—երբ որ ձեռքն ու ազատ պարագմունքներն իրարից բաժանող անդունդը վերջապէս կը ոչնչանայ, երբ որ այս կամ այն վիճակի ընտրութիւնը կախուած կը լինի մարդու ճաշակից և անձնական յատկութիւններից, և ոչ թէ սխալ դատարարութիւնից և պատշաճի կանոններից, երբ որ մարդիկ ոչ նուազ մարդ կը համարեն իրանց, եթէ պարտաւոր կը լինին երիտասարդ հասակի կամ ժամանակի մի մասը նուիրել որ և է ձեռքի աշխատութեան: Մենք յոյս ունինք տեսնել, թէ ձեր միջի մրցանակագիր ստացողներից շատերը կսկսեն աշխատել օւրագով և երկիր հերկել, այն ևս ոչ թէ կարօտութիւնից ստիպուած, ինչպէս նոքա, որոնք դռնապաններ են դառնում, այլ իրենց յօժար կամքը և կրկնելով Վերգիլիոսի «Վա՛յ երջանիկ մշակաց, խօսքը» * Դիցէ թէ դուք այն ժամանակ այդ բանաստեղծութեան մէջ աւել խոր իմաստ գտնէք, քան մենք գտնում էինք դպրոցական նստարանների վերայ, գուցէ աւելի խոր իմաստ՝ քան ինչ որ նորա մէջ ներշնչում էր ինքը լատինական բանաստեղծը: Դուք զարմացմամբ կը տեսնէք, որ ձեռքի աշխատութիւնը աւելի իրական և խոր հեշտութիւն կարող է մատակարարել, քան մտաւոր աշխատութիւնը: Այո՛, այն քրտինքը, որով երկրագործը կարող է ձեռքն առնել մաքուր ցորենի խուրձը և համոզուիլ, թէ ինքն է արտադրել այն հացը, որով մարդիկ պիտի սնանուին—պէտք է պարտաճանաչ սրտին աւելի հաստատուն և աւելի լիակատար ուրախութիւն պատճառէ, քան այն, որ մենք կարող ենք զգալ, երբ մեր վտիտ սերմը

տատասկի հետ խառն ցանկով, միշտ ահու-
ղողի մէջ ենք ընկնում՝ ամեն տեսակ հնարա-
ւորութիւններէ շարունակ հիասթափուե-
լով, և միայն անօգուտ ջանքեր անելով, և
երբեք ստոյգ հաւատ չունենալով, թէ ար-
գեօք մեր աշխատութեան անշօշափելի պտու-
ղը կարող է աշխարհի մէջ գէթ մի հոգուն
յագուրդ տալ:

Մենք այս դարավերջում գրեթէ չենք
ճանաչում ուրախութիւնը և գրեթէ երբեք
չենք տեսնում բախտաւոր մարդկանց դէմքեր,
և այն՝ շատ պատճառներով, որոնց մասին
խօսելը երկար կը լինէր: Մեր բժիշկ պաշտօ-
նակիցները ասում են, թէ ներկայումս մենք
ամէնքս ներառատէնիկներ ենք, ջղաթոյլ ենք,
գուցէ ծշմարիտ է այս: Բայց երբ որ մտաւոր և
ձեռքի աշխատութիւնները փոխ ընդ փոխ կը
կատարուին, մեր յաջորդները այլ ևս թոյլ
ջղեր չեն ունենայ: գուցէ նոքա բախտաւոր
լինին: Եւսմենայն դէպս նոքա առողջ մարդիկ
կը լինին:

Այո՛, այն օրուանից, երբ մտաւոր և
ձեռքի աշխատութիւնները կը հաշտուին, կը
միաւորուին, կը գրկախառնուին, այն ժամա-
նակ մարդկային ազգը մեծ քայլ կանէ ընդ
առաջ՝ գնալու ուրախութեան, բարոյական
ուրախութեան՝ որ ինքնին կատեղծուի մեր
փոքր ընկերների հետ համերաշխութեան ըզ-
գացումից, որոնց հետ միասին կաշխատենք և
մի բախտի տէր կը լինենք:

Ս. Ս.

ՄԻՋՆԵՐԱՐԵՆՆԵ

ԴՊՐՈՅՆԵՐԸ.*

Մենք ամէն ինչ պատրաստի ստանում ենք
արեւմուտքից՝ և՛ ուսումն, և՛ ուսուցման եղանակ,
և՛ գիտութիւն, և՛ մանկավարժութիւն, և գործ ենք
գնում մեր դպրոցներում: Բայց մեզանից շատ քչերը
կարող են երեւակայել, թէ դոքա ինչ երկար փորձե-
րի արեան և քրտնքի գնով են ձեռք բերուել եւ-
րոպայում: Երկար ու յամառ պատերազմ է մղել
նա լուսաւորութեան համար և յաղթութեան ամեն
մի քայլն անթիւ զոհերի ահագին ջանք ու շարշա-
րանք է պահանջել: Ուստի աւելորդ չի լինիլ, եթէ
համառօտակի ընթերցողների առաջ դնենք միջին
դարերի դպրոցական կեանքի նկարագիրը:

Երկար ժամանակ այնպէս էին կարծում, որ

միջին դարերում անձանթ էր ժողովրդական կը-
թութեան զարգացումը: սակայն այդ կարծիքն այժմ
դրականապէս հերքուում է: Նոյն իսկ Թ. դարի
ամենամարկայից ժամանակ եւրոպայի շատ գիւղե-
րում կային ուսուցիչներ, որոնք մանկանց սովորե-
ցնում էին կարգալ, գրել և հաշիւ: Միջին դարե-
րի կիսում գիւղական ուսումնարանները նորու-
թիւն չէին. բայց մեծ նշանակութիւն չպիտի տալ
այդ իրողութեանը, որովհետեւ միջնադարեան ստո-
րերկրեայ մութ, խոնաւ, գարշահոտ դպրոցները և
նոցանում աւանդուած ուսումը շատ հեռի էր և
տարբեր մեր այժմեանից: Քիչ թէ շատ լատիներէն
խօսել և գրել, մի քիչ օրէնսդատութիւն, արամա-
բանութիւն, տօմարագիտութիւն, թուարանութեան
նման մի բան, երեւակայական աշխարհագրութիւն և
չափազանց շատ երգեցողութիւն՝ ահա թէ ինչ էին
ստանում այն ժամանակուայ աշակերտները, և այն՝
երկար տարիների ընթացքում: Չմոռանալք ասել,
որ այդ բոլոր ուսմանց վերջնական նպատակը աս-
տուածաբանութիւնն էր, «Աշխարհագրութիւնը
լաւ գիտութիւն է, ասում է Յակոբ Բիտրակցին,
որովհետեւ նա մեզ սովորեցնում է ճանաչել այն
երկիրը, ուր շուտով մեր մարմինները պիտի իջնեն,
Պատ չէ և թուարանութիւնը, որովհետեւ նա ցոյց
է տալիս, թէ որքան շնչին են մեր կենաց օրերը»:

Գիւղական դպրոցը միջին դարում անպայման
լատինական է. մայրենի լեզուի մասին խօսք ան-
գամ չկայ մինչև ԺԷ. դարը: Պարզալ և հասկա-
նալ՝ որ այնքան ընական պահանջ է մեր ժամանա-
կում, այն ժամանակի մարդկանց համար բոլորովին
տարբեր բաներ էին.* Միջին դարերում կարգա-
ցածր հասկացողը մատով էր ցոյց տրուում, և
այս ոչ միայն հասարակ ժողովրդի մէջ, այլ նոյն
իսկ բարձրաստիճան հոգևորականների դասում,
Հենրիկոս Բ. մի անգամ ծածուկ ընջել է տալիս
ննջեցեւոց աղօթքի միջից pro famulis et famulabus
(վասն ծառայից և աղանեայց) բառերի առաջին
վանկերը, և Պատերադրնցի Մէցնվերկ եպիսկոպոսը
պատարագի ժամանակ հանդիսաւոր կերպով երգում
է «pro mulis et mulabus» (վասն իշոց և մատակաց):
Սակայն միայն սրանք չեն այդ ժամանակուայ դպրոց-
ների պակասութիւնները, Լուսաւորութեան այդ օ-
ճախները, ուր առկայծեալ հուրը հազիւ մի քիչ
լուսաւորում էր չըբպատող մառախուղը, ենթա-
կայ էին ամեն տեսակ պատահարների. ահա վրայ

* Դժբաղդաբար մեր մէջ միայն միջին դարերում
չէ այդպէս եղել: Գաւառացի քահանային մի նպիսկուպոս
առաջարկում է կարգալ աւետարանից մի կտոր: Դարդում
է: Առաջարկում է Թարգմանել կարդացածը: Քահանան
զարմացած՝ ամենայն սառնասրտութեամբ պատասխանում
է. «Ծա՛ր, կարգալ՝ կարգալ է, մըռնիմ քըզի, կարդալ
վե՛տի կը խասկընայ՝ որ Ես խասկընամ»:

* Նման քաղուած է Неделя заповѣдներից: